

STIG STRÖMHOLM:

## Grå höst: 1986

*Hur blir hösten 1986 efter vårens exceptionella händelser? Vilka blir effekterna av Olof Palmes bortgång – för det socialdemokratiska partiet och för utvecklingen i Sverige? Stig Strömholm ger här sin bild av hösten 1986.*

*Professorn i allmän rättslära, Stig Strömholm, är prorektor för Uppsala Universitet.*

1.  
E n dag i början av maj 1986 blev jag uppringd av en mycket ung journalist från en mycket vänsterradikal tidning. Han undrade om jag inte tyckte att det offentliga samtalet i landet så gott som helt avstannat efter statsminister Palmes död. Jag medgav, att det också enligt mitt intryck blivit påfallande tyst i landet. Han fann detta egendomligt, ja beklagligt, och undrade om vi var överens också på den punkten. Det var vi inte. Jag förklarade för honom, att jag fann denna tystnad djupt tilltalande, därför att den vittnade om flera goda ting i detta egentligen ganska ålderdomliga land: en kvarlevande och stark lantlig känsla för det tillbörliga, en likaledes stark respekt för döden och avsky för våldet, och en alltjämt utbredd känsla för det personliga och mänskliga i samhällslivet. Min interlokutör medgav, att det kunde ligga något i allt detta men om nu – två månader efter mordet – all rimlig sorge- och karenstid vore förfluten; nu gällde det att, som orden föll, "dra igång" den offentliga debatten igen. Uppenbarligen var det han och jag som – i intervjuens form – skulle ge den döda debattmotorn det avgörande varvet på startveven. Jag konstade ånyo: det var intressant, sade jag, att se hur länge de goda svenskarna klarade sig med tystnad eller viskande; kanske förhöll det sig i själva verket så att de trivdes ganska bra utan fortlöpande politisk diskussion; jag hade visst ingen lust att bryta sorgefreden; om han lugnade sig till hösten, skulle allt vara som vanligt igen; men förristen var risken för att vi med förenade krafter skulle kunna "dra igång" något försvinnande ringa; intervjun beviljades. Den tände inga brasor.

Det var det andra eller tredje tillfälle då jag blivit uppmanad att för pressen uttala åsikter om verkningarna av Olof Palmes död för den svenska politiska utvecklingen. Vid det här laget borde det vara möjligt att dryfta frågan med bibehållen hövskhet och anständighet men också utan det viskande tonfall som således alltså hör sorgetid och sorgelust till.

De försiktiga antaganden man fn vågar formulera om de något mer långsiktiga effekterna av Palmes bortgång – låt oss kalla dem effekterna i det tidsmässiga mellanperspektivet, till skillnad från de helt kortsiktiga, vecko- och månadsbundna och de långsiktiga verkningarna – har ett betydande principiellt intresse i så måtto att de, vare sig man vill eller inte, frampressar ett ställningstagande till vad Erik Gustaf Geijer på sin tid kallade "det personliga i historien". I den svenska idétradition som denne måttfulle romantiker inledde och vars styrka man inte skall underskatta ens i vår tid, var det personliga "det högsta i historien". Skälen för denna uppfattning skall inte beröras här; inte heller är det platsen att med några som helst anspråk dryfta relationen mellan denna historiesyn och förekommande varianter av "materialism". Det är, tror jag, i klarhetens intresse att skilja mellan "samhällsutvecklingen" i stort och "politiken" i snävare mening. Den förra är det knappast meningsfullt att försöka diskutera i vare sig korttids- eller mellanperspektivet, som jag skulle vilja precisera till högst något årtionde. Den är oändligt mycket tyngre, starkare och bredare; den bestämmer förr eller senare politikens ramar och villkor. Inom de sålunda skisserade be-

gränsningarna, ma o med avseende på *politiken i mellanperspektivet*, föreställer jag mig att statsministerns död kommer att medföra tre någorlunda konstaterbara förändringar, den första i fråga om den centrala, mest uppmärksammade politiska debattens ämnesinnehåll, den andra beträffande denna debatts tonläge och argumentationsteknik och den tredje i fråga om den allmänna stämningen i det politiska livet. Av dessa effekter kan det väl knappast förnekas, att den andra redan inträtt.

Utan att försöka finna några giltiga lösningar på frågan hur och med vilka medel den levande Palme utövade det starka och positiva känslomässiga inflytande som han alldeles uppenbart hade på en betydande krets av politiska anhängare – frågan om den döde Palmes inflytande bör nog behandlas för sig; här har den ingen plats – måste man väl fastslå, att samme politiker stod i stark och personligt färgad konfliktposition till många av sina motståndare. Att söka förstå sådana konflikter utan detaljkännedom om personer, förhållanden och händelser är tämligen meningslöst. Men *en* förklaringsfaktor kan inte avvisas: Palme odlade en hetsig, stundom häpnadsväckande hatisk och aggressiv retorik, som var och är främmande i modern svensk tradition. En viss medveten stilistisk högtidlighet, fjärran från vardagsspråket, präglade vissa av hans verbala attacker. Ibland måste det rimligtvis ha rört sig om förlöpnings, tex när han kallade Gösta Bohmans regeringsverksamhet "skammens fögderi". Palmes uppträdande i tv omedelbart efter valnederlaget 1976 framstod på liknande sätt som främmande i svensk politisk tradi-



tion. Sådana yttranden och sådant agerande förekommer inte längre i politiken och kommer med all sannolikhet inte att förekomma. Därmed är knappast något sagt om debattens kvalitet och karaktär. Men vid i övrigt oförändrade förhållanden borde logiskt sett något mer tid stå till förfogande för sakfrågorna.

Betydligt viktigare är att dessa sakfrågor sannolikt kommer att vara något anorlunda beskaffade. Författaren Lars Gustafsson har introducerat det utomordentligt goda och användbara uttrycket "problemformuleringsmonopol"; detta, hävdar den starkt kritiske Gustafsson, tillkommer i Sverige med ovanlig styrka och konsekvens den offentliga sektorn och därvid naturligtvis i första hand den politiska ledningen. Det må vara en överdrift i vissa hänseenden, men det är otvivelaktigt en god iakttagelse och sannolikt också ett i huvudsak riktigt omdöme. En handlingskraftig, offensiv och verbalt starkt aktiv regeringschef har av många skäl unika möjligheter att välja och avgränsa debattens ämnen och att hålla den till de en gång valda områdena. Här, vill jag påstå, kommer "det personliga i historien" verkligen till sin rätt. Ingen politiker kan i längden hålla påträngande samhällsfrågor borta från det offentliga samtalet, men en stark politiker med en regeringschefs speciella spel-möjligheter kan påverka val och dimensionering av ämnen med betydande kraft. Av många skäl gav Palme utrikespolitiska frågor en påtagligt framträdande plats. Jag skall inte försöka kommentera fenomenet; att det hos i internationellt hänseende starkt känslomässigt engagerade men mindre kunskapsrika svenskar skapat egendomliga, ja rentav

groteska föreställningar både om rikets internationella ställning, om den framlidna statsministerns internationella betydelse och om verkningarna av hans frånfälle, därom vittnar inte minst vissa svar i den intressanta opinionsundersökning som docenten i statsvetenskap i Umeå Gunnel Gustafsson hade tillfälle att genomföra efter amerikanskt mönster kort efter mordet.

Även om den svenska politikens inriktning av olika skäl – pietet mot den bortgångne och sannolikt just i dessa stycken bland sina mindre internationellt verserade anhängare särskilt högt beundrade ledaren såväl som kunskaper och intresse hos den starkt politiserade tjänstemannamässiga ledningen i utrikesdepartementet – kan förmodas inte snabbt och radikalt lägga om kursen, talar väl det mesta för att utrikespolitik överhuvudtaget kommer att intaga en mindre framträdande roll i det tidsmässiga mellanperspektivet men också för att en sakligt naturlig inriktning mot mer närliggande intresseområden än tex. Mellanamerika gradvis kommer att växa fram, när det starka trycket från högsta politiskt håll upphört.

Redan denna sannolikhet är betydelsefull. I stort sett torde det vara berättigt att förmoda att den mängd av intresse, tid och kraft som medborgarna kan och vill anslå åt politiska frågor är ungefärligen konstant, med en viss elasticitet inför dramatiskt uppträdande stora eller sensationella frågor. Blir politiken "tråkigare", kan utrymmet övergångsvis på motsvarande sätt krympa, men knappast mycket och länge. Reduceras den fjärran utrikespolitikens plats, frigöres utrymme för mer närliggande frågor. Försvagas



regeringsledningen – inte nödvändigtvis i kompetens och handlingskraft men i fråga om förmåga att driva ”problemformuleringsmonopolet” – breddas ytterligare utrymmet för andra frågor. Att snabbt lägga beslag på sådant ”ledigblivet” utrymme för *sina* frågor, egenhändigt valda och formulerade, framstår i ett så utpräglat trögrörligt politiskt ”ställningskrig” som den svenska kampen mellan blocken såsom en utomordentligt betydelsefull framgång. Här, mer än annorstädes, torde de politiska ledarpersonligheterna kunna spela en viktig roll, om det också är osannolikt att någon av de nuvarande protagonisterna kan spela en roll motsvarande den avlidne statsministerns.

En viss uppmuntran för oppositionen ligger kanske i att det i varje fall just nu inte ter sig helt lätt att se vilka större men samtidigt konkreta och lättfattliga politiska frågor den socialdemokratiska regeringen snabbt och effektivt kan kasta fram för att fylla tomrummet. En kanske våghalsig gissning är att det i mellanperspektivet, åtminstone i det tidsmässiga blickfång som tiden fram till valen 1988 eller 1991 erbjuder, snarast torde vara centerpartiet som befinner sig i gynnsamt utgångsläge för att hastigt dunka ett verkligt högt kort i bordet: de ekologiska och ekonomiska konsekvenserna av Tjernobylylyckan har uppenbarligen gjort ett starkt intryck även bland tidigare ointresserade och borde ge centern en högst reell trumf på hand. Uppgiften att kraftfullt, konsekvent, välutaligt – och snabbt – för *sina* syften besätta den gynnsamt belägna höjden bortom de vanliga skyttegravarna som blivit ledig måste emellertid framstå som höge-

ligen angelägen för de båda andra partierna på den borgerliga sidan. Hur välbetänkt det än må vara att ta avstånd från opportunism och från uppmärksammade men kortfristiga frågor, kan det inte gärna vara rätt att i ett så speciellt läge som det nu uppkomna underlåta att agera snabbt och med sikte på hastig framgång. Den *strategi* som är så högtflygande och så långsiktig att *taktiska* framgångar ter sig likgiltiga eller rentav besvärliga att passa in i mönstret är sannolikt inte någon segerrik fältherrekonst.

Förändringen i den allmänna stämningen i det politiska livet är – det ligger i sakens natur – den mest svårbeskrivna. Det torde råda allmän enighet bland kompetenta bedömare om att ”något har hänt” utöver själva illgärningen och dess direkt konstaterbara verkningar. Ett träffande omdöme, bland många som fällts, är att ett tillstånd av oskuld har brutits. Vad det kan komma att betyda, utöver förstärkta polisiära skyddsåtgärder, är inte möjligt att förutsäga. Kanske bör det erinras om att hur oväntat och avskyvärt mordet än var, inte ens Sveriges nyare politiska historia är helt oblodig. Skotten i Ådalen ligger inte mer än 55 år tillbaka i tiden; under ett par årtionden dessförinnan var politiska våldsgärningar, i regel begångna av ungsocialister och anarkister, icke alldeles ovanliga. Amaltheadådet ägde rum 1908, mordet på general Beckman 1914. En viktig förutsättning för att ”oskulden” skall återställas – och det enda skälet för att inte tro på en sådan utveckling skulle väl vara att svensk politik framgent i högre grad färgas av internationella motsättningar – är givetvis att brottet blir uppkälat.



Vad de sas internpolitiska konsekvenserna beträffar, vågar man kanske antaga, att klimatförändringen närmast förstärker tendensen till återhållsamhet i polemik och i tolkning av meningsmotståndarnas motiv och karaktär.

## 2.

Att det är en mer gråmelerad socialdemokrati som fortsätter det politiska arbetet hösten 1986 innebär inte – och ingen lär väl heller ha föreställt sig det – att partiet skulle vara i någon mening svagare än förut. Inte heller torde den mer dämpade tonen böra tolkas som tecken på någon reträtt i väsentliga sakfrågor.

Det är fem punkter som synes böra diskuteras i fråga om regeringspartiet.

De uppseendeväckande opinionssiffrorna efter statsminister Palmes bortgång har såvitt jag kunnat se hittills ingenstädes tolkats med fullständig öppenhet. Jag finner det utomordentligt tilltalande från låt oss säga den sociala anständighetens synpunkt att man så länge ålagt sig denna begränsning. Naturligtvis är det – utan tillgång till eget opinionsinstitut – omöjligt att uppdelat den stora procentuella ökningen med hänsyn till de nya sympatisörernas reella handlingsmotiv, men vid det här laget kan det likväl inte gärna anses otillbörligt att anställa några gissningar. Att sympati med brottsoffret, hans krets, parti och kanske rentav familj liksom uppskattning av hans insats – inte minst kanske den internationella, fredssyftande, som ju mycket kraftigt framhölls i de första kommentarerna, som accentuerades av den stora internationella uppslutningen och som fick en speciell valör genom att den döde politikern föll just för det våld

vars yttringar i vissa internationella sammanhang han så lidelsefullt påtalade – att sådana positiva reaktioner svarade för en stor, kanske den största, andelen av de nya sympatisörerna torde vara klart. Till någon del kan siffrorna möjligen återföras på de näranog religiösa, mystiska och svärmiska föreställningar som här och var kom till uttryck efter mordet. Men politiska ställningstaganden, även vid opinionsundersökningar, vore mer irrationella, tillbakablickande och stämmningsberoende än en anhängare av den upplysta demokratin gärna vill acceptera, om opinionssiffrorna inte också, vid sidan av de båda här antydda motivgrupperna, omfattade ett större eller mindre antal medborgare, som ansåg att socialdemokratin efter den tragiska händelsen kommit att *bättre* svara mot deras politiska sympatier och framtidsförhoppningar. Och finns det någon rationalitet bland de berörda, borde denna sistnämnda grupp vara den som "kommit för att stanna", medan de båda först berörda borde vara väsentligt mindre säkra i det hänseendet. En noggrann analys av de nytillkomna sympatisörernas tidigare politiska hemvist är naturligtvis nödvändig för att några vederhäftiga uttalanden skall kunna göras. Alltsomallt ter det sig emellertid, på det underlag som en uppmärksam tidningsläsare förfogar över, som om en klok socialdemokratisk partiledning borde betrakta den stora ökningen som tillfällig och föranledd av de helt extraordinära omständigheterna. Jag kan inte underlåta att tillägga, att jag – till böjelse och levnadsmönster en opolitisk iakttagare – finner den irrationella sorge- och sympatityttring som jag tror att det i stor

utsträckning rör sig om mycket tilltalande.

Det må tilläggas, att de mer exalterade sorgeyttringarna efter Olof Palmes död pekar på att socialdemokratin inte blott fått ett i och för sig välkommet tillskott av entusiasm och lojalitet; partiet har också drabbats av ett intellektuellt och moraliskt problem, nämligen det kanske inte helt lättskötta ansvaret för att det inte uppstår någon osund martyr- eller helgonkult – som skulle strida mot rörelsens rationalistiska och för personkult främmande idétradition – och för att inte Olof Palmes grav blir en permanent kultplats för besökande utländska dignitärer. Det kloka regeringsbeslutet att avstå från någon form av anbefalld nationalsorg tyder på att socialdemokratin kommer att kunna bemästra detta problem.

En fråga som ej sällan diskuterades – på otillräckligt underlag – under Palmes livstid var i vilken omfattning han bar förtjänsten av att hålla samman ett parti, som uppenbart hotades av betydande inre spänningar ('rosornas krig'). Det spörsmålet kan tyckas höra till dem som under riksdagsåret 1986–87 får åtminstone bidrag till ett svar. Förutom politisk-taktisk begåvning, en gåva som ju kan tillkomma andra i lika stor eller större dos, besatt onekligen den bortgångne en auktoritet – mot bakgrund av den traditionella socialdemokratiska omgivningens personella och sociala struktur frestas man tala om ett slags främlingskapets, den tillkallade skiljemannens, auktoritet – som sannolikt inte är företrädd hos någon annan aktiv socialdemokratisk ledargestalt. Å andra sidan kan det brutala mordets solidaritetsskapande

funktion visa sig långvarigare inom de centrala och traditionella partikretsarna än annorstädes; spänningarna inom partiet kan av andra skäl upplösas; en ny ledare kan finna andra medel att hålla gruppen samman än företrädaren. Någon säkerhet råder inte för att det närmaste året ger något klart svar på frågan om Palmes enande förmåga och verksamhet.

Om det alamodiska begreppet 'personkemi' har någon förnuftig innebörd, skapar ledarskiftet i socialdemokratin nya och ändrade förutsättningar för samverkan åt olika håll. Olof Palme beskrevs gärna, väl inte utan fog, som konfrontationspolitiker. I varje fall förefaller omdömet inte obefogat i fråga om hans verbala framträdande. Däremot ansågs han veterligen inte på motsvarande sätt obenägen till kompromisser i sakfrågorna. Vad som ytterligare breddar fältet för obevisbara antaganden är att det kommer att finnas ytterligare en ny partiledare i höstens offentliga samtal, och även om denne – moderaternas – väl är den som i sak står mest avlägset från en direkt samverkan med socialdemokratin, är även de sannolikt mycket små kursförändringar som de nya ledarna reellt kan åstadkomma betydelsefulla både för valet mellan de till förfogande stående mönstren blockpolitik-mittenpolitik-samverkan över blockgränserna men också för socialdemokratins val av 'image'.

Vilka handlingsvägar *i stort* står i det valda mellanperspektivet – och på den punkten kan det kanske vara mödan värt att försöka se något längre fram – öppna för en socialdemokrati som fått sin *panache blanc* brutalt avhuggen och därför



framstår i en gråhet, som något påminner om Tage Erlanders första årtionde som statsminister? Likheten skall för övrigt inte forceras. Bland snabbt konstaterade *olikheter* förefaller fyra särskilt viktiga: den då relativt sett betydligt större industriarbetarkårens "märkestrohet", det stora utrymmet – statsekonomiskt och behovsmässigt – för populära sociala åtgärder, den snabba reella resursökningen men också regeringens starka anknytning till en förhålladevis bred akademisk opinion och "intelligentsia" i allmänhet.

Vill man försöka sja om socialdemokratins framtida väg tror jag det är mest realistiskt att utgå från ett bastant empiriskt faktum: den fasta kärna som består i den för våra politiska förhållanden exceptionellt stora, finförgrenade, i sin maktutövning och inre kontroll diskret effektiva maktapparaten, alltifrån Unga örnar i livets morgonväkt till Fonus i dess skymningsstunder. I detta val av utgångspunkt ligger ingen ironi och knappast heller någon egentlig kritik. En grupp människor har, under vissa en gång givna men kontinuerligt föränderliga historiska betingelser, slutit sig samman i en rad olika syften och former med vissa gemensamma förtecken. Det har bildats en hård och stark organisationsstruktur, stor nog för att redan makt *inom* organisationen skall vara intressant för den som är intresserad av makt; för mer långtgående ambitioner kan organisationen mobiliseras också för maktutövning *utanför* dess ram. Om det är något empiriskt konstaterande från mänskliga samhällen som tycks hålla streck med höggradig säkerhet, är det iakttagelsen att organisationer, som er-

bjuder sina intressenter någon som helst förmån, inte dör frivilligt. Starka organisationer dör "aldrig" – med våra blygsamma historiska mått mätt – om ingen slår ihjäl dem utifrån. Därför är det, om man verkligen vill försäkra sig om en solid bas i politiska framtids-gissningar, realistiskt att börja med konstaterandet: det finns en stor, tung och komplicerad men stark organisation, som är av vitalt intresse, som trygghetskälla, ideologisk hamn, födkrok, trivselstuga, energiavledare, maktbas – allt mellan himmel och jord – för en stor grupp människor. Den kommer att göra allt för att leva, i sämsta fall överleva, i bästa fall expandera.

Med det sagda är inte sagt, att denna organisation skulle sakna ideologier och visioner. Tvärtom. I ett sammanhang, där man vill försäkra sig om sina bedömnings säkerhet, är emellertid denna materia betydligt mer vansklig att arbeta med. Organisationens relativa öppenhet och demokratiska struktur liksom ideologiernas högst olika betydelse på olika verksamhetsfält gör det oändligt mycket svårare att med anspråk på vare sig fullständighet eller hållbarhet i tiden säga något meningsfullt om detta. Naturligtvis är det ytterligt osannolikt att den tunga apparaten skulle ställas i låt oss säga den principiella ekonomiska liberalismens tjänst, men ingenting hindrar att dess affärsdrivande, ideologiskt mest neutrala grenar mycket långtgående anpassar sig efter marknaden och söker tävla på dess villkor under medvetet undertryckande av ideologierna. Den riktiga beskrivningen, om man vill vara försiktig, är kanske därför att den stora organisationen i sitt agerande är starkt bunden av en historiskt given idétradi-



tion, som är den svenska organiserade arbetarrörelsens och i vilken socialistiskt tankegods, egenhändigt prövade pragmatiska lösningar, allmän folklig radikalism, en inte så alldeles liten dos folkfrysinn, en del tillfälliga strömningar och maktapparaternas egen internt framvuxna kodex alla avsatt sina tillsammans attitydbestämmande ingredienser. Det betyder, korteligen, att apparaternas handlingsfrihet är vid men inte obegränsad.

Den ena begränsande faktorn är således den vaga och formbara men inte försumbara ideologin. Den andra är den beslutsamma viljan att överleva. Visserligen är organisationen till vissa delar kapitalstark och vinstgivande, vilket i trängda lägen kan alstra spänning mellan rika och fattiga inom apparaten. Men i stort är denna apparat beroende av kontinuerliga bidrag från en stor medlemsgrupp. Organisationen är – och jag vill understryka att detta är ett medvetet ensidigt karakteriseringsförsök, inte en karikatyr – en stor stab, som för sin överlevnad kräver en mycket stor trupp.

Truppen måste – i huvudsak – rekryteras på frivillighetens grund. Här har samhällets förändringar och väljarnas ökade rörlighet kommit att ställa nya och väsentligt hårdare krav på organisationen än som var för handen för en mansålder sedan. Frivillig rekrytering kräver ett *budskap*. Truppen i stort kan rimligen inte tillförsäkras alla eller ens huvuddelen av de förmåner som stabspersonalen åtnjuter. Truppen kräver ideologi och paroller. Men det räcker inte heller. *Något* därutöver måste den få. Det har blivit vanligt att bedriva politik på det viset att man lovar en med större eller mindre precision avgränsad väljargrupp siffer-

mässigt presenterade förmåner. *Öppet* och systematiskt bedriven rikspolitik av det slaget får väl på det hela taget i vårt land anses vara en socialdemokratisk uppfinning (även om det sannolikt inte är mer än rätt att konstatera, att äldre svensk politik ger exempel på talrika öppna kampanjer av liknande slag, från 1527 och framåt, och att politisk verksamhet för det allra mesta inneburit ett utbyte av förmåner, låt vara mer diskret). Metoden har praktiserats så länge, ivrigt och systematiskt, att man måste räkna med ett starkt *förväntningstryck* på det socialdemokratiska partiet; endast undantagsvis och med hänvisning till exceptionella förhållanden duger det att gå till val utan gåvor. En förutsättning för att detta slag av politik skall vara möjlig är att makthavarna disponerar tillräckliga resurser för att kunna utdela kvantitativt meningsfyllda belöningar i stor skala. Det finns i en modern stat praktiskt taget ingen annan metod för att tillförsäkra sig dessa resurser än skattevägen, dvs att uppfinna skatter som antingen drabbar alla men är osynliga eller drabbar på mindre känsliga punkter eller att låta de grupper man *inte* vädjar till bära den större del av bördan som svarar mot gåvorna till de egna. Den senare metoden är transfereringarnas; den har som bekant praktiserats med iver i vårt land, men gränsen för det möjliga tycks nu uppnådd och överskriden. Man har på köpet fått en självväxande offentlig sektor, som man inte längre har råd med.

Den socialdemokratiska truppen förnyas inte över en natt, eller mellan två val. Dess kärna är påtagligt stabil; det är en tydlig tendens att denna trogna kärna åldras. Liksom den traditionella transfe-



reringspolitiken innebär detta begränsningar i handlingsfriheten.

De givna utgångspunkterna, sålunda:

- den stora och starka organisationen, som är fast besluten att överleva;
- den ideologiska traditionen, som medger rörlighet men inte obegränsat;
- väljarnas krav på ideologiskt budskap och materiella förmåner;
- kärnväljarnas anspråk på ett minimum av stabilitet.

De problem som uppenbarligen ligger inbyggda i dessa utgångspunkter ter sig i förstone inte värre än de som varje modernt politiskt parti – eller för den delen varje företag med en viss "profil" – konfronteras med. Vid närmare beskådande förefaller mig trots allt det socialdemokratiska dilemmat att vara särskilt besvärligt.

För det första är själva organisationens *storlek* inte blott en styrkefaktor; det innebär också ett krav, både på oförändrat stort, helst växande, medlems- eller kundantal, och – där bärkraften i den formen sviktar – på bidrag från mer gynnade grenar och ibland på politiskt besvärande favörer från det allmänna. Det är en gammal god fäktarregel, att man skall vända minsta möjliga yta mot sin motståndare; socialdemokratien måste manövrera en hel elefant i manegen. Det tar tid och krafter; skämmer djuret ut sig inför publik, hörs och syns det väl.

För det andra innefattar *ideologin*, även i den mest uttunnade form, idag till icke ringa del en belastning. Man sjunger trots allt sina löftesrika kampsånger – i sin bullrande aggressivitet och med sina löften är de idag ungefär lika seriösa som studentromantikens chauvinistiska utbrott från 1830- och 40-talet – och betar

sig på ett sätt som inte längre har vare sig täckning eller trovärdighet. I själva namnet socialism ligger, trots allt förnuftigt kompromissande, dunkla löften om ett gyllene framtidsrike, organiserat i stor skala medelst kollektiva lösningar. Inte så sällan framstår socialism som ett slags sjukdom, av vilken den pragmatiska svenska socialdemokratien fått en släng, låt vara en mycket lindrig (se uppsatsen "Det socialistiska fenomenet", i min bok "Motströms och medströms", Sthlm, Norstedts, 1986, s 33 ff). Allt färre är beredda att acceptera ett kollektivt ordnat lyckorike. Men dessutom blir det – mot bakgrund av olika socialistiska regimers misslyckande, förtryck, brutalitet och ineffektivitet – allt svårare att skapa någon som helst trovärdighet kring såväl enstaka löften som hela den socialistiska drömfabriken.

Slutligen: man har hittills i regel lyckats antingen prestera åtminstone någon liten avbetalning på det framtida lyckoriket i form av *favörer* till anhängarna eller hålla ordning i leden med appeller till dessas trohet och disciplin. Med tömd statskassa, en elefant (men snart inacceptabelt underbetald och vederbörligen missnöjd) offentlig sektor, som befinner sig i stor fara att förlora både sin integritet, sin effektivitet och sitt kvarvarande anseende, med en åldrande och krympande kärntrupp av väljare och en både mer rörlig och mer skeptisk grupp av marginalväljare att tillfredsställa framstår socialdemokratins situation som mer problematisk än något annat partis.

Det förhållandet att en politisk rörelse (liksom en armé) befinner sig i ett brydningssamt läge innebär nu – en smula para-



doxalt som det kanske kan låta – alls inte att dess motståndare skulle stå inför en lättare uppgift än om rörelsen befann sig i bästa tillstånd. Det kan rentav vara tvärtom, åtminstone i det tidsmässiga när- och mellanperspektivet. En grå och lågmäld socialdemokrati med otydlig profil, som först och främst beflitar sig om överlevnaden, aktar sig för spektakulära utspel, lever på lojalitetsförråden å ena sidan, små framstötter mot marginella grupper å den andra, som gör eftergifter, där verkligheten är som mest motspänstig och inte låter sig luras in i några principdebatter i onödan, en sådan rörelse kan utgöra en utomordentligt besvärlig motspelare och kan försvara en låt vara bräcklig regeringsställning under avsevärd tid. I längden slits naturligtvis de ideologiska och personella resurserna hårt, men i gengäld kan greppet om den offentliga maktapparaten konsolideras och marken förberedas för en mer gloriös, offensiv och ideologiskt profilerad återkomst efter några år i opposition. Ty ideologiska fyrverkerier och konkreta "reformer" som utgör "tredje", "fjärde" osv stegen på vägen mot tusenårsriket kan rörelsen knappast klara sig utan i längden. Under den grå defensiva perioden kan man – och måste man kanske – då och då göra något utfall med pukor och trumpeter för att liva de egna och oroa motståndarna. Det ligger i sakens natur, att sådana begränsade attacker kan äga rum nästan var som helst, när som helst och i vilken riktning som helst. Det sakliga resultatet är skäligen likgiltigt. Härav följer, för motståndarens del, en besvärande ovisshet om hur utfallet bäst skall mötas.

## 3.

Bland sakfrågor som måste förberedas i det allra närmaste närperspektivet borde den föreslagna *realränteskatten* vara ett tacksamt objekt för enig borgerlig kritik. Den offentliga debatten har redan bjudit på betydande motargument, och även om skattetyper använts av en borgerlig dansk regering – i ett helt annat läge än det svenska – borde förslaget kunna vara tacksamt från principiell rättssäkerhets- och trygghetssynpunkt. Överhuvud taget förefaller det som om argument hämtade från privaträttsliga avtalsparalleller borde ha bättre utsikter till gehör än tidigare. Idén om någon form av avtalsförhållande mellan medborgarna och kollektivet är visserligen en historisk orimlighet och helt allmänt en liknelse, som måste nyttjas med måtta, men själva synsättet, med dess accent på likställdhet, löftestrohet och hänsyn är ett nyttigt komplement till den inte minst här i landet dominerande ensidigt kollektivistiska och överhetsorienterade attityden. Föreställningen om ett ömsesidigt förpliktande avtal, med därtill hörande anspråk på likvärdighet i prestationer och bundenhet till gällande förutsättningar får självfallet inte drivas in absurdum, men den kan i brist på naturrättsliga principer tillhandahålla ett korrektiv mot den okontrollerade makt-är-rätt ideologi som utgör en av de allvarligaste svagheter i det genomförd demokratiska samhället (jag tillåter mig att ännu en gång hänvisa till "Motströms och medströms", nu till s 87 ff).

Inom ramen för den starka accent på rättsstatlighet som torde vara ett självklart inslag i avvärandet av en socialistisk utveckling ter det sig nödvändigt att



självständigt och kritiskt granska *hela den ekonomi* och det skattesystem som nu under årtionden straffat förmögenhetsägare, som haft sina tillgångar låsta i produktivt arbete, men premierat finansiella operationer av ringa eller intet produktivt värde.

Denna de lyckade "*klippens*" *ekonomi* har vid det här laget sannolikt väckt en irritation och en misstänksamhet, som en icke-socialistisk politik har all anledning att i den ekonomiska frihetens eget intresse se över och vid behov korrigera. Det är en orimlighet att tillverkande företag skall ha den egna finanshanteringen som främsta inkomstkälla och att värdepappersaffärer skall framstå som självklart mer lönsamma än produktiva investeringar. Det är inte blott sparande som måste löna sig i ett samhälle med framtidstro: det är sparande av behållen arbetsförtjänst.

En central plats borde – både av sakliga och av taktiska skäl – från borgerligt håll beredas vad jag i annat sammanhang kallat "*människoproduktionen*": hela den breda sektor av det samhällseliga arbetet som syftar till att forma, fostra och utbilda kommande generationer men också att bereda dessa rimlig sysselsättning. Erfarenhetsmässigt är detta, åtminstone på många punkter, ett förhållandevis tacksamt angreppsmål – förvisso inte därför att goda lösningar är lättfångna och närliggande men därför att de kollektivistiska receptens klumpighet och andra nackdelar torde ha blivit alltmer uppenbara för allt flera.

På *forskningens och den högre utbildningens* fält tycks en reell tillnyktring ha skett på socialdemokratiskt håll; inte minst okonventionella och för sakområ-

det positiva personval på senare tid tyder på en uppriktig vilja att förstärka en livsviktig sektor, där man bär det främsta ansvaret för tjugo års i huvudsak misslyckad politik. Man tycks äntligen ha insett att även om nu verkligheten är den värsta fienden, endast virrhjärnor tror sig kunna tämja denna fiende genom att blunda för den. Det borde vara självklart att den socialdemokratiska kursförändringen möter samarbetsvilja och stöd på borgerligt håll, inte småskuren jakt efter kvarstående åsiktsskillnader. Ett fält, där viljan till bättring visserligen uttalats men knappast lett till rimliga konkreta förbättringar och där utrymme finns för initiativ är de humanistiska vetenskapernas. De *är* alltså, i ett internationellt perspektiv, i Sverige undernärda på ett sätt, som kommer alla högtidliga och välvilliga ord om deras betydelse att klinga falskt.

Hur en framgångsrik opposition skall hantera två av de största nyckelfrågorna – med vittgående sammanflätade konsekvenser både på "*människoproduktionens*" och på den ekonomiska politikens gebiet – nämligen *sysselsättningen* och *den offentliga tjänstens framtida format och struktur*, det är en materia som jag av lätt insedda skäl inte har någon som helst möjlighet att försöka dryfta här. Okonventionella – i ordets egentliga mening "*radikala*" utrednings- och analysinsatser är nödvändiga här liksom i fråga om *familjepolitiken*. Det må vara nog att konstatera, att alla dessa fält borde ställa tacksamma arbetsuppgifter för en borgerlig politik åtminstone av det skälet att regeringspartiets handlag med i varje fall de båda senare problemgrupperna visat sig mindre tillfredsställande; inte minst i



familjefrågorna torde dogmatiska läsningar lätt paralysera socialistiska åsiktsriktningar; i fråga om den offentliga sektorn synes bli de speciella relationerna till fackliga rörelser göra fältet svårtillgängligt för förutsättningslösa initiativ. Sådana initiativ måste respektera den offentliga tjänstens integritet och arbetsvillkor. Kraftigt – och även för egen del ärligt menat – motstånd mot fortsatt politisering av chefstjänsterna har blivit en praktisk och moralisk nödvändighet. Metoder för politikens försörjning får uppfinnas på annat sätt och annat håll. Det är också ett lämpligt övningsfält för fantasi och okonventionellt tänkande.

Ett område, som sannolikt underskattats av åtminstone vissa borgerliga grupper är *biståndspolitik*. Det är för mig svårt att inse, hur politiska riktningar, som uttryckligen eller i omskrivande ordalag betygar sin anslutning till kristna idéer eller i varje fall till kristen etik, kan välja någon annan väg än en aktiv och generös biståndsgivning. Vad former, fördelning och omedelbara mål beträffar, tycks det finnas gott utrymme för omprövning.

En självklar förutsättning för en effektiv opposition borde vara *borgerligt samarbete*. Ett sådant kan visserligen förmodas vara särskilt påkostade för de partier som inregistrerat motgångar i opinionsmätningarna, för deras nya ledare med de hävdelse- och profileringsbehov som dessa kan förmodas ha och slutligen kanske särskilt för centerpartiet, med de möjligheter som Tjernobylyolyckan torde öppna för en radikal kärnkraftspolitik. Varje alternativ till samarbete fram-

står emellertid sannolikt både med hänsyn till sakfrågorna och från taktisk synpunkt som underlägset. Erfarenheterna från perioden 1976–1982 borde i betraktande av båda dessa grupper av argument avskräcka från mittenpolitik. Samverkan med socialdemokratin torde fortfarande under lång tid vara en så farlig hantering för mitten att sannolikheten för ett sådant agerande torde vara ganska ringa.

Krävs det sämja mellan oppositionspartierna, är det en självklarhet att enighet inom dessa partier är nödvändig. Centern och folkpartiet ter sig i detta hänseende just nu tämligen problemfria. Moderata samlingspartiet har uppenbarligen ett vitalt intresse av att kraftfullt och övertygande klargöra, att den motsättning mellan "nyliberala" och "kulturkonservativa" som partiets motståndare och kritiker i varje fall alltsedan Gösta Bohmans avgång med stor iver beskrivit och sökt exploatera – förmodligen ej utan framgång – inte kan anses gå utöver den åsiktsspridning som är naturlig inom en fri och vittförgrenad politisk rörelse och som även sammanhänger med olikheter i intresseinriktning och prioriteringar, kanske mer än den uttrycker reella åsiktsskillnader. Under alla förhållanden, torde partiet bära fastslå, föreligger ingen splittring, som utgör hinder mot en energisk och genomtänkt politik. Ett sådant klargörande bör ha alla förutsättningar att uppfattas som vederhäftigt. Så ter det sig i varje fall för den som – i likhet med mig – står och alltid stått utanför partierna.



Något reellt nödläge tycks alls inte vara för handen i fråga om moderaternas sammanhållning och ledarfråga. Man har i god sämja valt en högst kvalificerad kandidat. Den i något enstaka pressorgan antydd tanken, att man skulle söka sin hövding utanför den ledande kretsen eller rentav utanför partiets medlemskår – som det romerska folket i en brydsam situation år 458 f Kr uppsökte den för sin

allsidiga förträfflighet vida berömde Cincinnatus, vilken gick vid sin plog men på allmän begäran kom, såg och segrade, varefter han återvände till plogen utan vare sig kontant erkänsla eller sinekurer – det ter sig mot denna bakgrund närmast som ett burleskt skämt. Ty politik är, när allt kommer omkring, en syssla för politiker. Allvarigare än så har det lyckligtvis ännu inte blivit.

### *Pärmar för inbindning av årgång 1985*

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08-67 59 55, eller genom insättning av kronor 50:- på postgiro 7 27 44-6.